

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ

Гавриш А. Р.

У науковій статті запропоновано розглянути процедуру здійснення досудового розслідування кримінальних проступків у зв'язку із прийняттям Закону України № 7279 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» і початку функціонування інституту кримінальних проступків в Україні. Досліджено поняття «дізнання» як вид диференціації кримінальної процесуальної форми. Визначено процесуальний статус нового суб'єкта кримінального провадження - дізнавача, визначено практичні проблеми діяльності дізнавачів і функціонування груп дізнавачів.

Проаналізовано нові процесуальні джерела для кримінальних проступків та визначено недоліки їх законодавчого регулювання. З'ясовані ключові положення щодо надання пояснення, проведення медичного освиддування і отримання висновку спеціаліста. Висвітлено питання щодо особливостей затримання за вчинення кримінального проступку. Визначено строки досудового розслідування кримінальних проступків та прогалину в регулюванні, що стосується строку з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) до дня повідомлення особі про підозру. Наголошено на проблемі забезпечення права на захист особі, щодо якої проводяться слідчі дії, але відомості про кримінальне провадження не внесені в ЄРДР. Звертається увага на розширений перелік слідчих дій та визначаються проблеми регулювання тимчасового вилучення майна в разі вчинення кримінального проступку. Зроблено висновок про необхідність змінення регулювання через невідповідність норм щодо тимчасового вилучення майна й арешту майна. У роботі розглянуто особливості закінчення дізнання та наслідки для особи у вигляді спрощеного провадження під час судового розгляду. У статті запропоновано зміни до чинного КПК України з метою усунення прогалин у регулюванні досудового розслідування кримінальних проступків. Зроблено висновок про необхідність узгодження норм КПК із нормами Конституції України та інших нормативно-правових актів.

Ключові слова: дізнання, кримінальні проступки, досудове розслідування, докази, дізнавач, затримання.

Havrysh A. R. General characteristics of preliminary investigation of criminal offenses

The article investigates the procedure of preliminary investigation of criminal offenses in connection with the enactment of the Law of Ukraine № 7279. The present research studies the concept of "pre-trial investigation" as a type of differentiation of criminal form of action. The author determines the procedural status of the new subject of criminal proceedings - the pre-trial investigator, the practical problems of the activity of the investigators and the functioning of the groups of the investigators.

The article analyzes the new procedural sources for criminal offenses and identifies the shortcomings of their legislative regulation. The paper clarifies the key provisions for providing an explanation (as testimony), conducting a medical examination and obtaining a specialist's opinion. Among other things, it is covered the issues concerning the general characteristics of detention for committing a criminal offense. Attention is drawn to the terms of pre-trial investigation of criminal offenses and the gap in regulation, which refers to the term from the moment of entering information about a criminal offense into the Unified Register of pre-trial investigations until the day of notification of reasonable suspicion. The author highlights the problem of ensuring the right for legal defense of a person under investigation. The article studies the expanded list of investigative actions and the problems of regulating the temporary seizure of property in the commission of a criminal offense. It is concluded that it is necessary to change the regulation due to the inconsistency of the rules on temporary seizure of property. The paper considers the features of the end of the pre-trial investigation and the consequences for the person in the form of simplified proceedings during the trial. The article proposes changes to the current Code of Criminal Procedure of Ukraine in order to eliminate gaps in the regulation of pre-trial investigation of criminal offenses. It is concluded that it is necessary to harmonize the norms of the Code of Criminal Procedure of Ukraine with the norms of the Constitution of Ukraine and other legislative acts.

Key words: preliminary investigation, criminal offences, pre-trial investigation, proof, investigating officer, detention.

Постановка проблеми та її актуальність. Приймаючи нову редакцію Кримінального процесуального кодексу України 2012 р., законодавець пішов

шляхом випередження норм матеріального права і запровадив особливий порядок досудового розслідування і судового розгляду щодо кримінальних проступків. Дво- або тричленна класифікація кримінальних правопорушень уже давно функціонувала в багатьох європейських країнах, тому можливість введення їх у правову систему України викликала дискусії серед науковців. Перевагами такого поділу називали гуманізацію законодавства про кримінальну відповідальність, зміщення акценту в бік антропоцентризму, створення особливих процедур розслідування, що сприяли би пришвидшенню розгляду проваджень, зменшенню витрат на розслідування, підвищенню ефективності судочинства і розвантаженню слідства.

За період 2012-2017 рр. до Верховної Ради України неодноразово подавались законопроекти з метою впровадження кримінальних проступків, однак жоден із них так і не був прийнятий. Зрештою, було розроблено законопроект № 7279 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», який був прийнятий 22 листопада 2018 року. Таким чином, були переглянуті положення КУпАП, Кримінального кодексу (далі - КК) та Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК), поняття «кримінальне правопорушення» стало родовим щодо понять «злочин» та «кримінальний проступок», і з 01.07.2020 р. в Україні нарешті почав функціонувати інститут кримінальних проступків. Проте низка неузгодженостей зі статтями Конституції України, КПК України та інших нормативно-правових актів спричинили проблеми наукового і практичного характеру.

Метою статті є дослідження особливостей та проблематики досудового розслідування кримінальних проступків, визначення шляхів удосконалення існуючого законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження процедури досудового розслідування кримінальних проступків зробили такі вчені-правознавці, як Бабаєва О.В., Божик В.І., Власова Г.П., Гловюк І.В., Грошевий Ю.М., Дрозд В.Г., Топчій В.В., Трофименко В.М., Фаринник В.І., Черниченко І.В. та інші. Їхні роботи є підґрунтям для подальших досліджень, водночас у даній статті комплексно розглянуто процедуру дізнання, визначено проблемні питання регулювання діяльності дізнавачів, нових процесуальних джерел доказів, затримання та актуалізовано проблеми законодавчого регулювання досудового розслідування кримінальних проступків.

Виклад основного матеріалу. Розвиток законодавства природно спричинив ускладнення норм права, що мало наслідком виокремлення різних категорій правопорушень та суб'єктів злочину й у свою чергу зумовило формування різних процедур розгляду злочинів для досягнення ефективного судочинства, що відоме як диференціація кримінальної процесуальної форми. Г.К. Тетерятник розглядає диференціацію як властивість кримінального процесу, що забезпечує його стабільність шляхом наявності спеціальних норм та процедур у кримінальних процесуальних правовідносинах, що об'єктивно внаслідок своєї специфіки потребують відходу від уніфікованої процесуальної форми [1, с. 57].

Зазвичай виокремлюють диференціацію в бік ускладнення або спрощення. На думку О.В. Бабаєвої, якщо провадження в суді присяжних характеризується ускладненням процесуальної форми, а провадження щодо кримінальних проступків - її спрощенням, то провадження на підставі угод є нейтральним стосовно цих ознак і характеризується сукупністю якісних відмінностей у процесуальних засобах і способах здійснення кримінальної процесуальної діяльності, видах і порядку прийняття рішень порівняно із загальним порядком діяльності [1, с. 58].

Таким чином, виокремлення спеціальної форми досудового слідства для кримінальних проступків - дізнання - вважається диференціацією кримінальної процесуальної форми в напрямі спрощення. Так, за статтею 215 КПК досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків - у формі дізнання. Визначаючи терміни, вжиті в Кодексі, законодавець у п. 4 ч. 1 ст. 3 коротко окреслив дізнання як форму досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків [2]. Варто звернути увагу на те, що це поняття є давно відомим вітчизняному праву, проте саме в новій редакції Кодексу воно набуло іншого значення. Наприклад, в «Юридичній енциклопедії» Ю.С. Шемшученка термін «дізнання» визначається як «початкова форма досудового розслідування кримінальної справи» [3, с. 744]. Схожі за змістом визначення можна було знайти і в інших джерелах, оскільки дізнання передбачалося у КПК 1960 р.

Розкриваючи поняття за радянським КПК, В.І. Фаринник указував, що дізнання - це заснована на законі правозастосовна діяльність, спрямована на виявлення, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень, забезпечення

вирішення завдань кримінального судочинства [4, с. 52]. З.Ф. Коврига зазначала, що дізнання - це першочерговий етап розслідування злочинів, на якому органи міліції проводять оперативно-розшукові та невідкладні слідчі дії з попередження, припинення злочинів, усунення причин учинення, з виявлення злочинів та встановлення винних осіб, зі збирання доказів відповідно до встановлених законом форм, а також діяльність із проведення повного розслідування кримінальних проваджень, що віднесені законом до компетенції [5, с. 101].

Проте виникає закономірне питання: навіщо законодавець для позначення форми розслідування кримінальних проступків використав термін, що історично мав інше значення? Адже це би спричинило плутанину в його сприйнятті як науковцями, так і практиками. Відповідь на це питання дає Л.М. Лобойко, висловлюючи думку, що це пов'язано з тим, що терміни «дізнання» і «досудове слідство» були вжиті у п. 14 ч. 1 ст. 92, п. 3 ст. 121 Конституції України в редакції, що була чинною на той час [6, с. 55-56].

Визначаючи особливості проведення досудового розслідування кримінальних проступків, можна звернути увагу на такі основні моменти:

1. Досудове розслідування кримінальних проступків здійснює новий учасник кримінального провадження - дізнавач, який відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК є стороною обвинувачення. Легальне визначення дізнавача міститься у п. 4-1 ч. 1 ст. 3 КПК, за яким дізнавач - це службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, установлених КПК, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків [2].

Порядок обрання дізнавача з уповноважених осіб інших органів визначається підзаконно-нормативними актами. Наприклад, Положенням про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, що затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України № 405 від 20.05.2020 року, визначено, що про уповноваження працівника поліції іншого підрозділу здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків Головою Національної поліції України, начальниками ГУ НП, начальниками відповідних територіальних підрозділів поліції, або

особами, які виконують їхні обов'язки, видається наказ [7].

У КПК України в ст. 40-1 визначається, що дізнавач під час здійснення дізнання наділяється повноваженнями слідчого та несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення дізнання. Дізнавач зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються в письмовій формі. Дізнавач є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення дізнавача [2].

Сумнівним є створення підрозділів дізнання в органах Служби безпеки України, Державному бюро розслідувань України та Національному антикорупційному бюро України, оскільки системний аналіз законодавства, що регулює їхню діяльність, а також норм щодо підслідності за КПК, вказують на те, що дані органи не уповноважені на розслідування кримінальних проступків, тому включення до їхньої структури підрозділів дізнання не є потрібним.

Аналіз судової практики показує, що дізнавачі не завжди коректно вказують свою посаду. Так, у справі № 522/10641/20 [8] суд відмовив у задоволенні клопотання на підставі того, що осіб із процесуальним статусом «інспектор сектору дізнання» не існує, оскільки вони не передбачені законодавством. А от у справі № 730/649/20 [9] формулювання «інспектор СД» не стало підставою для відмови. Така назва посади не відповідає принципу правової визначеності, тому необхідно уникати поняття «інспектор», і використовувати термін, передбачений КПК, - дізнавач.

Щодо повноважень дізнавача, то однією з характерних рис його діяльності є його подібність із повноваженнями слідчого. Дізнавач вправі здійснювати навіть більший перелік слідчих (розшукових) дій, ніж слідчий, і обмежений у проведенні багатьох негласних слідчих (розшукових) дій. Під час аналізу положень КПК не зовсім зрозуміло, чому законодавець не надав дізнавачам право на виклик особи, що передбачений ст. 133 КПК.

Відповідно до норм Кримінального процесуального кодексу дізнавач зобов'язаний виконувати вказівки прокурора, але не визначено можливість їх оскарження дізнавачем, відповідальності дізнавача за невиконання вказівок чи дій проку-

рора в разі невиконання дізнавачем його вказівок. Потребує уточнення й той момент, яке процесуальне рішення має прийняти дізнавач, якщо за наслідком проведених до внесення відомостей до ЄРДР процесуальних дій він не встановить складу кримінального проступку.

Дискусійним є питання щодо необхідності створення груп дізнавачів. Кодексом передбачено створення слідчих груп у ч. 4 ст. 38 КПК, але через низьку суспільну небезпечність кримінальних проступків передбачення аналогічних груп для дізнавачів не було включено. У практиці Деснянського районного суду м. Києва слідчі судді визнають процесуальними доказами постанову про створення групи інспекторів дізнання (справа № 754/13574/20 [10]; справа № 754/13166/20 [11]). Проте на якій підставі були створені ці групи, в законодавстві не визначається. Вважаємо, що оскільки практика показує необхідність створення таких груп, ст. 38 КПК має бути змінена і мають бути передбачені положення щодо створення груп дізнавачів.

2. Не можна оминати увагою і введення нових процесуальних джерел доказів до КПК, що супроводжувалось великою кількістю питань. Так, відповідно до ст. 298-1 КПК процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених ст. 84 КПК, також є пояснення осіб, результати медичного освідування, висновки спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису [2].

У ст. 92 «Обов'язок доказування» вказано, що обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК, за винятком випадків, передбачених частиною другою цієї статті, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених випадках, - на потерпілого. Таким чином, дізнавача не було включено до процесу доказування, тому для того, щоб докази вважались такими, що зібрані належним суб'єктом, що є однією з вимог допустимості, необхідно передбачити внесення дізнавача в ст. 92 КПК.

Як встановлює Кодекс, процесуальні джерела доказів щодо проступків не можуть бути використані в кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, яка постановлюється за клопотанням прокурора. По-перше, аналізуючи положення статті 309 КПК, що встановлює перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, можна зробити висновок, що такі ухвали

оскарженню не підлягають, а заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді. Невизначеними є процесуальні наслідки в разі відмови прокурора від такого клопотання.

По-друге, з норм законодавства випливає, що нові процесуальні джерела в разі дозволу слідчого судді фактично з'явилися і для злочинів. Проте в разі відмови в задоволенні такого клопотання слідчим суддею такі докази будуть визнаватися недопустимими, що може створювати проблеми стороні обвинувачення в процесі доказування. Тому органам досудового розслідування та органам дізнання необхідно уважно і відповідально ставитися до першопочаткової кваліфікації протиправного діяння для уникнення проблем із доказами в майбутньому, а також необхідно внести положення, які б детальніше врегулювали клопотання прокурора та ухвалу слідчого судді, а саме порядок їх підготовки, подання прокурором, розгляду й винесення ухвали слідчим суддею.

Нововведенням є надання статусу процесуального джерела доказів поясненням, згадка про які раніше містилась у ст. 95 КПК, що врегулювала показання. Доцільніше було би виокремити пояснення в окрему статтю, як й інші процесуальні джерела доказів, де визначити зміст «пояснення», коло осіб, в яких відбираються пояснення, порядок їх фіксування. На думку А.М. Карвацького, при відібранні пояснення особі не роз'яснюється можливість звернення за правовою допомогою чи право відмовитися давати будь-які пояснення до моменту отримання такої правової допомоги, як це передбачено в ч. ч. 3, 4 ст. 224 КПК для допиту, а будь-яка процесуальна форма відібрання пояснення не передбачена взагалі. Слід зазначити, що така пропозиція законодавця суперечить правовій позиції ЄСПЛ, висловленій у справах «Сальдуз проти Туреччини» та «Яременко проти України», де вказувалося, що для здійснення обвинуваченням свого права на захист йому зазвичай повинна бути забезпечена можливість отримати ефективну допомогу захисника із самого початку провадження. Таким чином, можна зробити висновок про те, що запропонована редакція ч. 1 ст. 298-1 КПК України порушує право особи на захист [12, с. 52].

Необхідно зазначити, що спільним між показаннями і поясненнями є те, що в них міститься інформація про обставини вчинення правопорушення, особу порушника або інші дані, які мають значення для кримінального провадження.

Проте для того, аби визнати пояснення джерелом доказів, необхідно щоб воно відповідало вимогам належності, допустимості, достовірності та достатності. Важливим є той факт, що Кримінальний кодекс України не містить норм, які би встановлювали кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві пояснення, що в порівнянні з показаннями слугує певною умовою чесності особи та достовірності наданої інформації. Це означає, що особа не зазнає жодних процесуальних наслідків за надання неправдивої інформації. Позитивним моментом є те, що на особу, яка дає пояснення, поширюються гарантії, передбачені ч. 1 ст. 63 Конституції України, але водночас особа, що дає пояснення, не має визначеного процесуального статусу, а тому положення ч. 2 ст. 63 Конституції України не гарантують їй права на захист.

Не менше питань спричиняє і процедура проведення медичного освідування, введення якого пов'язують із включенням до Кримінального кодексу ст. 286-1 «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння». Галузевими законами встановлюється право уповноваженої особи на проведення «огляду на стан алкогольного сп'яніння». Саме стан сп'яніння спричиняє необхідність максимально швидкого доставлення такої особи до медичного закладу для забезпечення проходження відповідного медичного освідування. Проведення медичного освідування потребує розроблення алгоритму дій для дізнавачів, який би чітко регламентував процедуру, не порушуючи при цьому основні конституційні права особи, як-от право на особисту недоторканість і захист від принизливого поводження, збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди тощо. Також якщо законодавець спеціально виокремлює медичне освідування, необхідно на рівні законодавства встановити його відмінності з освідуванням, передбаченим у ст. 241 КПК, виокремити його в спеціальну статтю, визначивши порядок його проведення, строки, документ, яким буде зафіксовано його результати, осіб, уповноважених на його проведення.

Ще одним нововведенням було надання статусу процесуального джерела доказів висновку спеціаліста. По-перше, необхідно зазначити, що законам було внесено зміни до статті 71 «Спеціаліст», і відтепер спеціаліст може бути залучений для надання висновків під час досудового розслі-

дування кримінальних проступків. Проте з аналізу норм КПК виникає неоднозначна ситуація, оскільки, з одного боку, спеціаліст залучається стороною провадження або судом, а з іншого - відсутня норма, що, за аналогією з експертом, зобов'язує його з власної ініціативи збирати матеріали для проведення дослідження. Також потребує уточнення можливість відмови спеціаліста від надання висновку, оскільки спеціаліст зобов'язаний виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду.

По-друге, оскільки отримання висновку спеціаліста формально названо окремою слідчою дією у ст. 300 КПК, проте не виділено в окрему статтю, можна зазначити про відсутність норм, що чітко врегульовували би порядок отримання висновку спеціаліста за аналогією зі статтями 242-245 КПК. Також можна зазначити що, висновок спеціаліста має відповідати вимогам до висновку експерта. Але незрозумілими залишаються питання: протягом якого строку спеціаліст має надати свій висновок, чи є він обов'язковим для сторін, які взагалі вимоги ставляться до спеціаліста?

Необхідно відзначити, що в Закон України «Про судову експертизу» було внесено зміни, а саме ч. 2 ст. 7-1 вказує, що підставою для отримання висновку спеціаліста щодо з'ясування обставин учинення кримінального проступку є запит службової особи підрозділу [13]. Проте ні Закон, ні Кодекс не містять положень, які встановлювали би порядок і форму надання такого запиту.

3. Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, здійснюється уповноваженою службовою особою за правилами, визначеними у ст. 298-2 КПК. Необхідно зазначити, що порядок затримання має відповідати міжнародно-правовим актам і практиці ЄСПЛ. Європейський суд з прав людини у справі «Сінькова проти України» (заява № 39496/11, остаточне рішення від 2 липня 2018 року) нагадує, що для дотримання п. 1 ст. 5 тримання під вартою, яке розглядається, перш за все має бути «законним», у тому числі з дотриманням установленого законом порядку; Конвенція вимагає, що будь-яке позбавлення свободи повинно відповідати меті ст. 5 - захисту осіб від свавілля. Відповідності позбавлення свободи вимогам національного законодавства недостатньо, воно також має бути необхідним за конкретних обставин («Гаджімейліч та інші проти Боснії і Герцеговини»). Стосовно застосування інституту затримання важливо дотримуватися принципу пропорційності як важливої складової частини принципу верховенства права [14, с. 122]. Проблемним

вважається і відповідність даних положень нормам Конституції України, яка у статті 29 передбачає можливість затримання лише за вчинення злочину.

За нормами Кодексу уповноважені службові особи у визначених випадках мають право вилучати речі й документи. Узгодження термінології потребує і ч. 3 ст. 298-3 КПК, оскільки нею передбачено, що до особи застосовується «покарання» у вигляді позбавлення права керування транспортними засобами. Як слушно зазначає у своєму Зауваженні Головне юридичне управління Апарату ВРУ, види покарання визначаються не КПК України, а статтею 51 КК. І такого виду покарання, як позбавлення права керування транспортними засобами, ця стаття не містить. Крім того, загальні положення тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом та тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, уже визначені в статті 148 КПК України [15, с. 29].

Проблемним видається забезпечення особі, яка вчинила кримінальний проступок, права на захист. Дане право є одним із фундаментальних прав особи в судовому процесі й гарантоване ст. 6 КЗПЛ як складова частина права на справедливий суд. Як вказує О. Кучів, доступ до захисника має надаватися з першого допиту підозрюваного працівниками поліції, за винятком випадків, коли за конкретних обставин відповідної справи продемонстровано, що існують вагомі підстави для обмеження такого права. Варто звернути увагу, що згідно з практикою Суду особа набуває статусу підозрюваного, який зумовлює застосування гарантій статті 6 Конвенції, не з моменту офіційного надання/визнання такого статусу, а тоді, коли національні органи влади мають достатні підстави підозрювати цю особу в причетності до злочину. Це є усталеною практикою ЄСПЛ, яка повторена в рішеннях щодо України, наприклад, «Ушаков та Ушакова проти України», «Собко проти України» [16].

Аналізуючи факт того, що відповідно до ст. 214 КПК щодо особи може проводитись ряд процесуальних дій до внесення відомостей в Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі - ЄРДР) і набуття нею процесуального статусу, закономірно виникає питання, як особа може реалізувати своє право на захист. У науці на це неодноразово зверталась увага і щодо розслідування злочинів, зазначаючи, що це потребуватиме виокремлення окремого етапу або стадії кримінального процесу. Сучасний стан законодавства показує декілька

шляхів вирішення даної проблеми, одним з яких є проект Закону № 4661 від 27.01.2021 р. «Про внесення змін до деяких положень Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності досудового розслідування». Ним передбачається новий термін «дослідча перевірка», який являє собою попередню стадію кримінального провадження, яка починається з моменту внесення заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення до Журналу єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення, проводиться з метою перевірки наявності або відсутності складу злочину і закінчується прийняттям рішення про внесення відомостей до ЄРДР [17].

4. Строки досудового розслідування встановлюються у ст. 219 КПК. Вони можуть бути продовжені, при цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку.

Проте не зрозуміло, чому законодавець у ч. 2 ст. 219 КПК не вказав, який саме строк встановлено з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру саме для кримінальних проступків. Це відкриває можливість для численних зловживань, адже загальний строк досудового розслідування обчислюється за продовження строків уже після повідомлення особі про підозру. Тому фактично з невизначеним строком тривалість розслідування проступків може прирівнюватися до розслідування злочинів. Судова практика, що склалася стосовно цього питання, підтверджує правильність такої позиції. Так, судді, в тому числі й апеляційної інстанції, посилаючись на ст. 219 КПК, фактично прирівнюють кримінальні проступки до нетяжких злочинів з метою визнання спливу 12-місячного строку досудового розслідування підставою, яка встановлює обов'язок слідчого, прокурора або дізнавача закрити провадження (наприклад, ухвала Київського апеляційного суду від 30.09.2020 р. у справі № 11-сс/824/4598/2020). Таким чином, особи, стосовно яких розслідуються провадження щодо кримінальних проступків, не мають реальної можливості вимагати закриття такого провадження, яке нібито триває, але підозра не оголошується [18].

5. У зв'язку з досить невеликою суспільною небезпечністю кримінальних проступків у світовій практиці склалася практика застосування найбільш м'яких запобіжних заходів під час досудового

розслідування. Українське законодавство, сприймаючи дані положення, встановило у ст. 299 КПК, що, окрім затримання, до особи можуть застосовуватися також особисте зобов'язання й особиста порука. Щодо проведення слідчих дій для розслідування кримінальних проступків дозволяється проводити всі слідчі дії, передбачені КПК, додаткові слідчі дії, що встановлюються саме для проступків, а також негласні слідчі дії, передбачені статтями 264 і 268 КПК. Важливо зазначити, що знімати інформацію з електронних інформаційних систем чи їхніх частин дізнавачі можуть виключно, коли це не потребує дозволу слідчого судді, доступ до них не обмежується їхнім власником, володільцем чи утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

Першим, на що можна звернути увагу, є те, що для розслідування кримінальних проступків устанолюється ширший спектр слідчих (розшукових) дій, що є нелогічним, оскільки вони не є домірними за своєю суспільною небезпечністю зі злочинами. Як слушно зазначає В.І. Фаринник, діяння, що будуть кваліфікуватися як злочини, перевіряються лише шляхом огляду місця події, а для діянь, які є проступками, передбачені додаткові можливості збирання доказів. Тому цілком імовірно, що більшість заяв чи повідомлень про вчинення кримінального правопорушення будуть перевірятися в порядку, як це передбачено для кримінальних проступків [19].

Також однією із проблем регулювання є доповнення ст. 169 «Припинення тимчасово вилученого майна» пунктом 5 «за вироком суду в кримінальному провадженні щодо кримінального проступку». Як відомо, цей захід забезпечення є тимчасовим до вирішення питання про арешт майна або його повернення, або спеціальну конфіскацію. Якщо майно повертається за вироком суду, то логічно припустити, що воно перебувало у володінні органів дізнання певний проміжок часу, що виключає «тимчасовість» цього заходу і дає підстави вважати, що таке майно було арештовано. Також виникає питання щодо відповідності строків - внесений пункт має на увазі, що майно може вилучатися на період до ухвалення вироку в кримінальному провадженні щодо кримінального проступку чи таке тимчасове вилучення має відповідати загальним строкам, що встановлюються для заходів забезпечення, зокрема арешту майна. Системний аналіз норм КПК вказує, що майно, яке було вилучено через вчинення особою кримінального проступку, не може бути арештовано, адже відповідно до вимог

ч. 1 ст. 171 КПК України з клопотанням про арешт майна до слідчого судді суду має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням із прокурором. Навіть зважаючи на те, що дізнавач під час здійснення дізнання наділяється повноваженнями слідчого, подання ним такого клопотання не буде правомірним. Як показує судова практика, дізнавачами подаються клопотання про арешт майна, погоджені з прокурором, які суд повертає для усунення недоліків прокурору в порядку ч. 3 ст. 172 КПК.

6. Особливості закінчення дізнання. Дізнання закінчується поданням прокурору всіх зібраних матеріалів разом із повідомленням про підозру, про що дізнавач невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого. Прокурор зобов'язаний не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання разом із повідомленням про підозру, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК, протягом двадцяти чотирьох годин здійснити одну з дій, передбачених ч. 2 ст. 301 КПК.

Щодо отримання матеріалів дізнання, то експерти звертають увагу на те, навіщо складати протокол про відмову в отриманні копій матеріалів дізнання чи їх неотримання, якщо відповідно до ч. 5 ст. 301 КПК у таких випадках діє презумпція знання сторонами кримінального провадження про кримінальні проступки матеріалів дізнання [15]. Можна припустити, що протокол складається для того, щоб зафіксувати факт відмови від отримання або неотримання матеріалів дізнання, і в майбутньому питання про відкриття матеріалів стороні було вирішено судом.

Встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні. Необхідно зазначити, що суд має встановити, чи були ці умови дотримані добровільно і в присутності захисника та чи розуміє особа наслідки такого спрощеного розгляду.

Однією з відмінних ознак судового розгляду щодо кримінальних проступків є можливість його проведення в спрощеному порядку. Спрощене

провадження щодо кримінальних проступків здійснюється згідно із загальними правилами судового провадження, передбаченими Кримінальним процесуальним кодексом, з урахуванням положень параграфу 1 Глави 30 КПК. Умови розгляду обвинувального акту в спрощеному провадженні поділяються на матеріальні - вчинення особою саме кримінального проступку, а не злочину, та процесуальні - подання відповідного клопотання прокурора за вимогами ст. 302 КПК. Як вказував ВССУ у п. 1 Листа від 03.10.2012 р. № 223-1430/0/4-12 «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України», згода обвинуваченого на розгляд судом обвинувального акту за його відсутності, а також відсутність заперечень у потерпілого проти розгляду в спрощеному провадженні мають бути підтверджені письмово. Таке підтвердження (згода) може бути відображено як у самому клопотанні прокурора або слідчого, погодженому з прокурором, так і міститись в окремих клопотаннях обвинуваченого, погоджених із захисником, та потерпілого [20]. Визначення підозрюваного, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, тими єдиними особами, згода яких потребується для проведення спрощеного порядку, вбачається досить логічним, адже в інтересах прокурора та захисника є проведення швидкого та ефективного розгляду, тому отримання їхньої згоди є очевидним.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що введення в правову систему України кримінальних проступків і створення окремої процедури для їх досудового розслідування і судового розгляду є позитивним кроком у бік удосконалення кримінального і кримінально-процесуального права. Впровадження нового суб'єкта - дізнавача - є позитивним аспектом, але стан сучасного законодавства України не відображає той перелік органів, що уповноважені здійснювати дізнання. Можна зазначити, що створення в органах дізнання окремих підрозділів (секторів) дізнання сприймається досить позитивно, але необхідно уникати найменування посади «інспектор дізнання» на практиці, адже відповідно до КПК єдиним суб'єктом є дізнавач, внести зміни до статті 38 КПК і за аналогією зі слідчими надати право на створення груп дізнавачів.

Що стосується доказування, то нові процесуальні джерела доказів потребують доопрацювань. Зокрема, необхідно додати дізнавача в перелік осіб, на яких покладається обов'язок доказування за ст. 92 КПК. Також з метою встановлення досто-

вірності отриманих пояснень необхідно внести зміни до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за надання неправдивих пояснень, оскільки вони тепер нарівні з показаннями визнаються джерелом доказів. Щодо медичного освідування, то необхідно розробити чіткий алгоритм дій для дізнавачів, який мав би сприяти ефективному розслідуванню проступків, передбачених ст. 286-1 КК. Що стосується висновку спеціаліста, то доцільним було б в окремій статті КПК зазначити підстави отримання такого висновку, строки його виконання і вимоги, що ставляться до спеціаліста.

Особі, що була затримана за вчинення кримінального проступку або щодо якої проводяться слідчі дії до внесення відомостей в ЄРДР і наданні їй процесуального статусу, необхідно забезпечити право на захист. Що стосується строків, то прогалиною в законодавстві є відсутність визначення строку з моменту внесення відомостей в ЄРДР до повідомлення особі про підозру, що створює можливості для численних зловживань і фактично прирівнює строки розслідування злочинів і кримінальних проступків на практиці. Проблемним також вважається питання тимчасового вилучення майна, оскільки дізнавач не може накладати арешт на майно. Тому повернення майна за вироком суду в кримінальному провадженні щодо кримінального проступку не узгоджується з положеннями КПК. Вважаємо, що необхідно надати дізнавачу право на виклик особи і внести відповідні зміни в ст. 133 КПК. Також вбачається не зрозумілим, чому дізнавач, який розслідує менш суспільно небезпечні діяння, ніж злочини, уповноважений проводити більшу кількість слідчих дій, аніж слідчий. Особливістю закінчення дізнання є те, що саме на цьому етапі приймається рішення про необхідність проведення спрощеного провадження і подається відповідне клопотання.

Література

1. Бабаєва О.В. Підготовче провадження у системі стадій кримінального процесу України : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 282 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 17 березн. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Шемшученко Ю.С. Дізнання. *Юридична енциклопедія*. Київ, 1998. С. 744.
4. Дрозд В.Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 448.

5. Бойко О.П., Литвинов В.В. Окремі питання здійснення дізнання в кримінальному процесі України. *Національний юридичний журнал: Теорія і практика*. 2019. С. 100-104.
6. Глинська Н.В., Лобойко Л.М., Марочкін О.І. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України : монографія : за заг. ред. О.Г. Шило. Харків : ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2016. 264 с.
7. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : Наказ М-ва внутр. справ України від 20.05.2020 р. № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20>
8. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси : суд. рішення від 03.07.2020 р. № 522/10641/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90302708>
9. Ухвала Борзнянського районного суду Чернігівської області : суд. рішення від 20.08.2020 р. № 730/649/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91090499>
10. Ухвала Деснянського районного суду м. Києва : суд. рішення від 30.10.2020 р. № 754/13574/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92543155>
11. Ухвала Деснянського районного суду м. Києва : суд. рішення від 13.10.2020 р. № 754/13166/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92422265>
12. Карвацький А.М. Початок досудового розслідування кримінальних проступків: запрошення до дискусії. *Міжнародні стандарти справедливого правосуддя та їх імплементація в українське законодавство* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 17 груд. 2018 р. Київ, 2018. С. 50-53.
13. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII : станом на 1 січ. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
14. Сачко О.В. Проблеми реалізації верховенства права при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження : монографія. / за заг. ред. В.М. Тertiшника. Дніпро, 2018. 358 с.
15. Зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» : Зауваження від 12.10.2018 р.
16. Кучів О. Право на захист. Застосування статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час досудового розслідування: практика ЄСПЛ щодо України. *Юридичний вісник України*. 2018.
17. Про внесення змін до деяких положень Кримінального процесуального кодексу України (щодо підвищення ефективності досудового розслідування) : Проект Закону від 27.01.2021 р. № 4661.
18. Фаринник В.І. Як довго може тривати дізнання без вручення особі підозри. *Закон і Бізнес*. 2021. № 3. URL: <https://radako.com.ua/news/yak-dovgo-mozhe-trivati-diznannya-bez-vruchennya-osobi-pidozri>
19. Фаринник В.І. Процедура дізнання спокушатиме до маніпуляцій з кваліфікацією та до затримань без санкції суду. *Закон і Бізнес*. 2020. № 30. URL: https://zib.com.ua/ua/143746procedura_diznannya_spokushatime_do_manipulyaciy_iz_kvalifik.html
20. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : Лист Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цивільн. і кримін. справ від 03.10.2012 р. № 223-1430/0/4-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12>

*Гавриш А. Р.,
студент магістратури кафедри
кримінального процесу та криміналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*